

Arts

Ferran Rahola Auguet, retratista d'excepció dels catalans a l'exili

Narcís-Jordi Aragó

Ferran Rahola i Auguet
(Girona, 1914 - Reims, 1994).

L'exili, la resistència estable a França i, sobretot, la figura potent del seu pare, l'escriptor Carles Rahola, han eclipsat i han mantingut en l'ombra d'una discreció immerescuda la personalitat de Ferran Rahola i Auguet (Girona, 1914 - Reims, 1994). Mestre exemplar en els anys anteriors a la Guerra Civil, treballador incansable a l'exili, col·laborador directe de Pompeu Fabra en la seva tasca filològica, va mantenir un contacte constant amb els altres exiliats catalans i va exercitar els seus dots de caricaturista com a autor d'una excepcional galeria de retrats de les primeres figures polítiques o intel·lectuals de la Catalunya del seu temps. Algunes de les seves obres, fins avui inèdites, es donen a conèixer per primera vegada en aquestes pàgines.

Mestre a Campdevàrol i a Santa Eugènia de Ter, Ferran Rahola anotava en un modèlic diari de classe l'èxit o el fracàs de les seves experiències pedagògiques.

Mestre de Campdevàrol

Ferran Rahola i Auguet va néixer a Girona l'any 1914, fill primogènit de l'escriptor Carles Rahola i Llorens i de Rosa Auguet i Farró. Va passar la infantesa i va rebre la primera educació a la seva ciutat natal. Una precarietat econòmica semblant a la que va impedir estudiar el batxillerat al seu pare va fer impossible que cursés, com hauria desitjat, els estudis de dret a la Universitat de Barcelona. Va estudiar magisteri a l'Escola Normal de Girona.

L'any 1935 va començar a exercir com a mestre a l'Escola Universitària de Nens de Campdevàrol, on tenia al seu càrrec 51 alumnes. Del seu pas per aquesta escola se'n conserva un modèlic *Diario de Clase*, on anotava les incidències del curs i l'èxit o el fracàs de les seves experiències pedagògiques. Les explicacions datades el 1r d'octubre de 1935 són especialment reveladores de la seva personalitat i molt expressives del seu estat d'ànim: «Después de haber conocido métodos y planes para llevar eficazmente a la práctica el noble ideal pedagógico; después de haber estudiado teóricamente *Pedagogía, Paidología, Organización Escolar*, etc., me encuentro, al fin, ante la realidad. ¿Qué hacer? ¿Cómo empezar la aplicación práctica de mis conocimientos pedagógicos?». Malgrat el pessimisme inicial, la resta del diari acredita l'esforçada i fecunda tasca que Ferran Rahola va dur a terme a Campdevàrol. Des del primer dia va rebre l'ajut d'uns parents de Ripoll i la protecció llunyana però eficaç del seu pare, el qual, el 3 d'octubre, tot just començat el curs, li deia en una carta: «Cal, Ferran, que no et descoratgis gens ni mica.

Autocaricatura de Ferran Rahola en el seu lloc de treball.

Amb els nostres parents és com si fossis a casa. Conec –les sento– les teves aspiracions, que no han de limitar-se a ser mestre de poble, i faré tot el possible, sense perdonar-hi esforços de cap mena, per a què es realitzin; però tu hi has d'ajudar amb un treball consciencios, enriquint cada dia més la teva intel·ligència i, sobretot, enfortint la teva voluntat».

Mestre de Santa Eugènia de Ter

A partir del 3 de març de 1936, Ferran Rahola va ser destinat a l'Escola Unitària de Santa Eugènia de Ter. Era una escola de nova creació, amb 24 alumnes que hi acudien procedents de diverses escoles de Girona i de Salt, i alguns que anaven per primera vegada a estudi. També aquí, des del 3 de març fins als primers dies de juny, redactà el seu exemplar diari de classe, que va cloure

amb aquestes consideracions: «Siempre he reconocido la enorme importancia del problema de la educación, capital problema al cual el pueblo debería dirigir todas sus actividades para pronta y noble resolución. Nunca he creído tener aptitudes para llegar a ser un buen maestro [...] Sin embargo, he tenido y tengo una visión clara de la enorme responsabilidad y trabajo activamente en bien de mis pequeños alumnos y a favor de mi perfección profesional».

La Guerra Civil

Aquell mateix 1936 va començar la Guerra Civil, que havia de capgirar absolutament la vida de Ferran Rahola. Fou mobilitzat i es va incorporar a l'exèrcit republicà. Es conserva una carta als seus pares i germans, datada al front d'Aragó nou dies després d'arribar-hi, el 24 de setembre de 1937: «Ja sabeu que

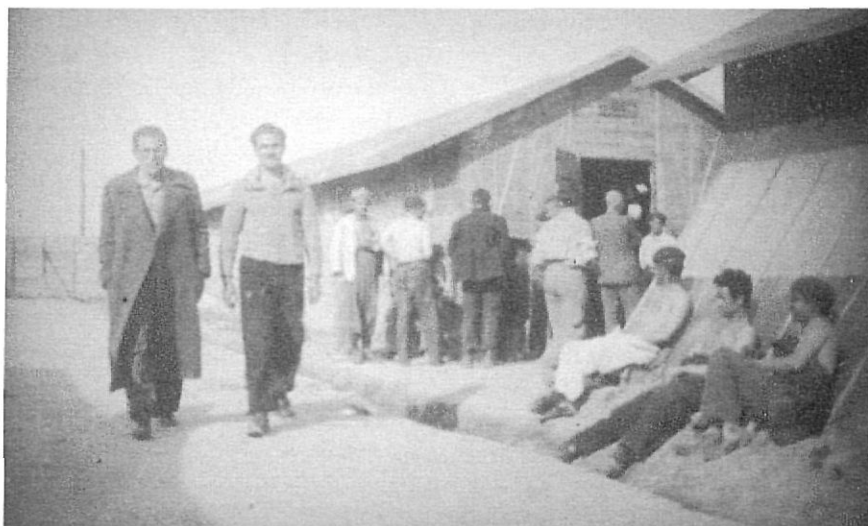

Ferran Rahola amb els seus alumnes de Santa Eugènia de Ter, l'any 1936.

estic a la 45 Divisió en qualitat de "serveis auxiliars". Ens han fet una nova revisió i m'han destinat a oficines. Som, però, molts auxiliars... En sobren [...] Això d'haver d'abandonar el règim de vida que requereix el meu físic és un mal negoci. L'aparell digestiu no vol gaires tractes amb les menges que li

proporciono. El "ranxo" és bo però el trobo fort i oposat al que vinc prenent fa dos anys. De totes maneres vaig tirant [...] Cal confessar que molts dels companys estarien molt millor a l'Hospital; a tots ens surten les nafres». Més endavant, Rahola fou destinat a l'hospital de Caldes de Malavella.

Ferran Rahola (sense abric) al camp de concentració de Bram, el maig de 1939.

La fugida i l'exili

Els primers dies de febrer de 1939, en la retirada de l'exèrcit republicà, Ferran Rahola va passar la frontera per la muntanya fins a Sant Llorenç de Cerdans. Va anar a raure, com tants altres, als camps de concentració francesos: primer al d'Argelers i després al de Bram, prop de Carcassona. Allà li va arribar la notícia de l'afusellament del seu pare, consumat pel franquisme a Girona el 15 de març de 1939.

Quan va poder sortir del camp, va estar a punt d'emigrar a Mèxic acollint-se a l'acord francoamericà de 22 d'agost de 1940, i li va ser lliurada a Vichy, el 16 d'octubre de 1941, l'oportuna targeta d'identitat i de viatge. Finalment, però, va anar a Montpeller, on es matriculà a la Facultat de Lletres de la Universitat per al curs 1942-43 i on va establir contacte amb exiliats a través de la residència dels intel·lectuals catalans. Allà va fer feines diverses, com la de manobre i la de conductor de camions, fins que un català també exiliat, Santiago Vila, de Llagostera, exdiputat al Parlament de Catalunya, li va donar un lloc de treball estable com a representant i viatjant de la seva empresa, la Savonnerie Perpignanaise, primer a Montpeller mateix durant tres anys, i després durant quatre anys més a Perpinyà. La bona relació entre Santiago Vila i Ferran Rahola es fa evident en alguns documents de l'època. El 1948, Rahola dedicà a Vila una caricatura amb aquesta inscripció: «Al meu amic i patró, més amic que patró». Amb data 18 de febrer de 1952, Santiago Vila, en la seva condició de gerent de l'empresa, va estendre un certificat per acreditar la seva relació laboral,

Casat amb la filla de Pompeu Fabra, es va relacionar intensament amb els exiliats més conspicus de Perpinyà i Montpeller.

amb aquesta frase final: «Nous ne pouvons que nous louer du service rendu par cet Agent, aussi bien dans ses rapports avec notre clientèle qu'avec notre Maison. Ses qualités morales, sa probité commerciale nous ont fait de lui un collaborateur de premier plan auquel nous attachons la plus grande estime».

A Montpeller, en contacte permanent amb els exiliats, Ferran Rahola s'enamorà de Dolors Fabra, filla de l'eminent filòleg Pompeu Fabra, amb la qual es casà l'any 1942. El matrimoni va tenir cinc fills: Carles, Mercè, Joan, Rosa i Pompeu.

Trasllat a Reims

L'any 1954, la difícil situació econòmica de la Savonnerie obligà Rahola a buscar una altra feina, i la va trobar a la ciutat de Reims, on es traslladà a viure, primer tot sol i després amb la família. Va entrar a la societat José Batet Hijo, una empresa de la qual era accionista el guixolenc Felip Calvet, casat a l'exili amb Teresa Rovira i Virgili.

D'esquerra a dreta, Pau Casals, el president Josep Irla i Ferran Rahola, a França amb altres exiliats catalans.

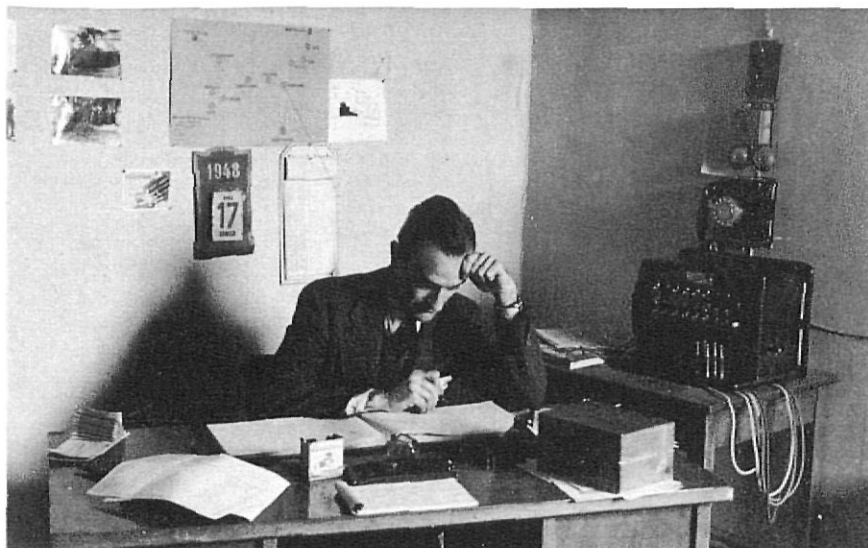
Calvet, home inquiet i emprenedor, va ser missatger permanent dels presidents Irla i Tarradellas, i un dels primers catalans a establir relacions comercials amb la indústria xampanyera francesa (1). La seva empresa no fabricava taps, sinó que els comprava a Catalunya, els

triava i els venia als grans productors de la Xampanya. Rahola en va ser director fins a la seva jubilació.

Col·laborador de Pompeu Fabra

Ferran Rahola va mantenir sempre una molt bona relació amb el seu sogre, va participar activament en la seva tasca filològica i, en morir el mestre, va recopilar tot el seu material de treball i va tenir una intervenció decisiva en les edicions posteriors de la seva obra. En una emotiva carta al filòleg Joan Coromines, explica amb tot detall la mort de Fabra. També es conserva la resposta de Coromines, en la qual parla de la mort de Carles Rahola, «el nom del qual ningú no podria pronunciar sense la veneració més profunda». A aquestes dues missives en seguiren moltes d'altres, ara ja publicades, que acrediten la feina que Rahola va fer i els contactes que va mantenir per a l'edició de la *Gramàtica catalana*, obra pòstuma de Fabra (2).

Ferran Rahola a Montpeller, al despatx de la Savonnerie.

Dolors Fabra i Ferran Rahola, a Montpelier.

Relació amb els exiliats

Entre els exiliats amb els quals es va relacionar destaca el president de la Generalitat, Josep Irla. Des de Saint-Raphael (Var), amb data 11 de gener de 1958, Irla contestava així a la felicitació del nou any que li havia adreçat Rahola: «No és la regió que és trista, és tot el món, i cal fer-nos càrrec que, tard o lluny, el canvi vindrà. Jo sóc a la posta de la vida, he perdut totes les esperances, els aconteixements ens han transpassat; solament queda la darrera prova que els joves que porten noms patriòtics i il·lustres com els vostres, que segurament portaran en el seu dintre la llavor dels seus avis, estiguin preparats per oferir a la Pàtria el seu prestigi i la seva intel·ligència».

Un lloc freqüent de contacte amb els exiliats era el cafè, punt de trobada on s'intercanviaven

notícies, impressions i esperances. Tant al cafè de la plaça de l'Ou de Montpelier com al Palmarium de Perpinyà, Ferran Rahola participà en innumbrables tertúlies. També col·laborà en l'edició de publicacions paròdiques o satíriques per a ús intern del col·lectiu dels exiliats, especialment en les que, amb el pseudònim de Josep M. Alegre, publicava Julià Gual i Massaller, periodista mataroní igualment exiliat que més endavant va comprar una llibreria a Perpinyà, va fundar l'Esbart Dansaire del Rosselló i va crear l'emissió radiofònica *Aires del Canigó* per a l'emissora perpinyanenca.

Dibuixant i caricaturista

Des de molt jove, i sense passar per cap escola d'art, Ferran Rahola va demostrar una notable aptitud per al dibuix i la pintura. Ho proven els seus esbossos i aquarel·les d'adolescent, les il·lustracions del seu diari de mestre i els apunts a llapis fets al camp de

concentració de Bram. L'afició no l'abandonà mai; ja jubilat, anava a dibuixar a l'Escola de Belles Arts de Reims. A França va participar en diverses exposicions col·lectives (3).

Rahola excel·lí sobretot en el dibuix humorístic i en el difícil art de la caricatura, per al qual es revelà excepcionalment dotat, en la línia dels grans mestres de l'època, com Lluís Bagaria, Romà Bonet (Bon) i Llorenç Brunet. Per a ell, la caricatura era el veritable retrat de les persones que coneixia; a través dels trets, exagerats o continguts, donava una visió íntima, a vegades irònica, a vegades afectuosa, de la personalitat dels retratats. Va reunir una galeria extraordinària de caricatures de literats i polítics que constitueixen un document únic, per la seva quantitat i per la seva singularitat. La majoria dels dibuixos, més d'un centenar, van ser fets com a simple entreteniment, a vegades com a obsequi o homenatge, però sense pensar en la seva

El matrimoni Rahola-Fabra a Perpinyà, l'any 1949, amb els fills Carles, Mercè, Joan i Rosa.

Les caricatures de catalans il·lustres fetes per Ferran Rahola constitueixen un document únic per la seva quantitat, qualitat i singularitat.

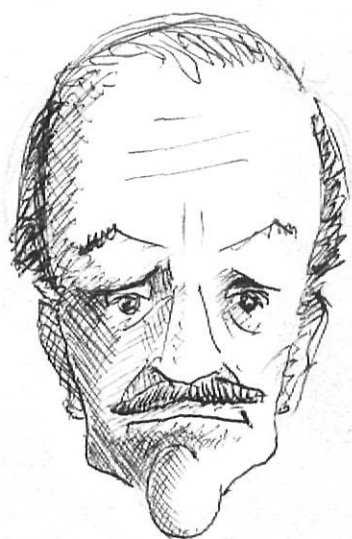
publicació. Tanmateix, alguns van aparèixer en els periòdics privats dels exiliats i a les pàgines de *La Humanitat*, el butlletí d'ERC que els anys quaranta s'editava a l'exili, entre Montpeller i Perpinyà.

Entre els personatges retratats per Rahola, molts d'ells vinculats a les terres gironines, hi ha polítics com Tarradellas, Alavedra, Ametlla, Barrera, Pi i Sunyer, Santaló, Puig Pujades, Casanovas o Rovira i Virgili; i figures destacades de les arts, les ciències, les lletres o el periodisme, com Casals, Fabra, Blasi, Cabruja, Dalmau, Corredor, Fontbernat, Pujols, Sunyer, Xammar i Lladó.

Retorns a Catalunya

Durant els anys d'exili forçós, Ferran Rahola va poder fer algunes escapades clandestines a Catalunya per retrobar-se amb la mare i la resta de la família. El 1954 obtingué un passaport del

Autocaricatura de Ferran Rahola.

Autoretrat irònic de Ferran Rahola amb la dona i els quatre primers fills.

consolat de Perpinyà, gràcies al qual va poder passar cada any unes setmanes en terres gironines. Durant aquestes estades no oblidava mai la visita a l'antiquari de Banyoles Joan Roura, d'ideologia ben oposada a la seva, circumstància que no va impedir la vigència permanent entre ells d'una ferma amistat.

Ferran Rahola també va ser present a Girona, al capdavant de la família, en els diferents actes d'homenatge al seu pare que es van succeir a partir de la mort del dictador. Però mai no va considerar la possibilitat de tornar a establir-se a Catalunya d'una manera definitiva. Va morir a Reims el 1994, als 80 anys. En el recordatori s'hi van reproduir els darrers mots del seu pare, escrits a la presó de Girona, la nit abans de l'execució: «Vosaltres, estimats fills, sabeu com he treballat amb fe i amb quina intensitat us he estimat. Me'n vaig vers el Més Enllà, tranquil i serè. Me'n vaig

cap a la llum eterna, però sento la recança infinita de deixar-vos...». Eren paraules que tant podien aplicar-se al pare de Rahola com al seu fill Ferran, autor de dibuixos que són un testimoni gràfic de primer ordre sobre els protagonistes d'un moment amarg i significatiu de la història de Catalunya.

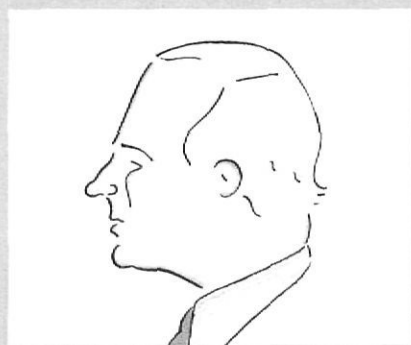
Narcís-Jordi Aragó és periodista.

L'autor vol agrair a Pompeu Rahola Fabra la generositat amb què ha posat a la seva disposició el material indispensable per a la redacció i il·lustració d'aquest treball.

Notes

- (1) Vegeu Josep Lluís Carod Rovira, «Memòria de Felip Calvet», *Avui*, 10 de març de 1999.
- (2) Vegeu *Pompeu Fabra i Joan Coromines: la correspondència dels anys de l'exili*, Fundació Pere Coromines, Barcelona, 1998.
- (3) J. F. Ráfols (dir.), *Diccionario de artistas de Catalunya, Valencia y Baleares*, vol. I, Eds. Catalanas - La Gran Enciclopèdia Vasca, Barcelona-Bilbao, 1980.

L'ÀLBUM DE RETRATS DE FERRAN RAHOLA

Josep Tarradellas

Josep Tarradellas (Cervelló, 1899 - Barcelona, 1988), polític, milità en el CADCI i fou membre des de l'inici d'ERC, partit del qual esdevingué secretari general. Fou elegit diputat als parlaments espanyol i català. Conseller de Governació de la Generalitat de 1931 a 1933, ocupà successivament diverses conselleries fins a 1939, any en què s'exilià a França. El 1954 fou elegit president de la Generalitat de Catalunya a l'ambaixada de la República Espanyola a Mèxic. Després d'intensos contactes amb polítics catalans i espanyols, tornà a Barcelona com a president el 1977 i detingué el càrrec fins al 1980.

Pau Casals

Pau Casals (el Vendrell, 1876 - San Juan de Puerto Rico, 1973), músic, compositor i intèrpret, estudià violí i violoncel a Catalunya i a l'estranger. Començà la seva carrera musical a París el 1899. L'any 1920 fundà l'orquestra Pau Casals. Destacà com a compositor de música de cambra, *lieders*, polifonies i sardanes. Exiliat a Prada de Conflent, esdevingué un defensor infatigable de la pau i de la llibertat dels oprimits de tot el món. El 1950 s'iniciaren els festivals de Prada, de fama internacional. El 1960, el seu oratori *El Pessebre* fou estrenat a Aca-pulco i difós arreu com a missatge de pau. El 1971 s'estrenà el seu himne de les nacions unides a la seu de l'ONU a Nova York.

Pompeu Fabra

Pompeu Fabra (Gràcia, 1868 - Prada del Conflent, 1948), enginyer, gramàtic i lexicògraf, estudià la carrera d'enginyer industrial i ocupà una càtedra de química a l'Escola d'Enginyers de Bilbao. Des de molt jove es dedicà a l'estudi del català. L'any 1912 publicà la *Gramàtica de la llengua catalana*. Fou professor de català a la càtedra creada per Prat de la Riba i president de l'Institut d'Estudis Catalans. L'any 1932 publicà el *Diccionari general de la llengua catalana*. Nomenat catedràtic de la Universitat de Barcelona aquell mateix any, el 1939 s'exilià i residí a París, Montpeller i Prada. La seva filla Dolors es casà amb Ferran Rahola.

Carles Pi i Sunyer

Carles Pi i Sunyer (Barcelona, 1888 - Caracas, 1971), enginyer i economista, escriptor i polític. Militant d'ERC, fou diputat al Parlament de Catalunya i a les Corts espanyoles, i ministre de Treball en el govern de Martínez Barrio. El febrer de 1934 fou alcalde de Barcelona. Destituït i empresonat arran dels fets del 6 d'octubre, tornà a ser alcalde l'any 1936, i conseller de Cultura de la Generalitat l'any 1937. El 1939 s'exilià a França i després a Anglaterra, on presidí el Consell Nacional de Catalunya. L'any 1952 s'establí a Caracas.

Joan Alavedra

Joan Alavedra (Barcelona, 1896-1981), escriptor i polític, es donà a conèixer traduint obres alemanyes i es féu famós amb les seves converses radiofòniques diàries de 1934 a 1936. Fou secretari dels presidents Macià i Companys. Empresonat pels Fets d'Octubre, abandonà la política. A l'exili, compartí casa amb Pau Casals a Prada de Conflent, i allà escriví el poema *El Pessebre*, immortalitzat per la música de Casals. Tornà a Barcelona el 1949 i publicà diversos llibres. És el pare del polític català Macià Alavedra.

Miquel Santaló

Miquel Santaló (Vilaür, 1888 - Guadalajara, Mèxic, 1962), pedagog i polític especialitzat en temes geogràfics, publicà diverses obres, entre les quals destaca per la seva orientació didàctica el volum *El Gironès*. Participà en la fundació d'ERC i en fou delegat a Girona. Alcalde de la ciutat de 1931 a 1933, fou també elegit diputat a Corts el 1931, el 1933 i el 1936. Fou ministre de Comunicacions en el primer govern de Lerroux, l'any 1933. Entre 1933 i 1934 fou primer conseller de la Generalitat. L'any 1939 s'exilià a França i d'allà passà a Mèxic.

L'ÀLBUM DE RETRATS DE FERRAN RAHOLA

Heribert Barrera

Heribert Barrera (Barcelona, 1917), científic i polític, exiliat als vint-i-dos anys, completà els estudis a França i obtingué el doctorat en ciències físiques a la Sorbona de París, l'any 1948. Fou professor d'electroquímica a Montpeller i treballà a la Universitat de New Hampshire, als Estats Units. A Catalunya alternà les tasques polítiques clandestines amb l'activitat docent. El 1980 fou elegit diputat i president del Parlament de Catalunya. Fou secretari general d'ERC de 1976 a 1987. De 1991 a 1993 fou parlamentari europeu.

Josep Fontbernat

Josep Fontbernat (Estanyol, 1897 - Andorra la Vella, 1977), músic, escriptor i polític, amb Déodat de Severac creà el Cor català de Perpinyà i diverses corals occitanes. L'any 1926 participà en els fets de Prats de Molló. Elegit diputat per ERC el 1932, fou director general de Radiodifusió de Catalunya de 1936 a 1939. Exiliat a França i finalment a Andorra, participà en programes en català de Ràdio Andorra, fundà els cors andorrans i publicà el *Glossari andorrà*, l'any 1966.

Antoni Rovira i Virgili

Antoni Rovira i Virgili (Tarragona, 1882 - Perpinyà, 1949), escriptor i polític, estudià dret a Barcelona i el 1905 guanyà el premi de periodisme d'*El Poble Català*, diari del qual fou redactor. El 1911 publicà la *Història dels moviments nacionals*, i el 1922 començà la seva *Història nacional de Catalunya*. Fou un dels fundadors d'Acció Catalana, el 1922, i va fundar la *Revista de Catalunya* l'any 1924 i el diari *La Nau* l'any 1927. Va ser editorialista de *La Publicitat*. Diputat al Parlament de Catalunya per ERC, en fou vicepresident a partir de 1936. S'exilià a Montpeller i després a Perpinyà, on fou president del Parlament i creador i membre del Consell Assessor de la Generalitat.

Pere Blasi

Pere Blasi (Puigcerdà, 1885 - Barcelona, 1961), pedagog i geògraf, fou mestre a Torroella de Montgrí durant vint-i-dos anys. El 1921 publicà el seu conegut *Manual de geografia de Catalunya*. Fou director del grup escolar Lluís Vives, de Barcelona, membre d'ERC i diputat al Parlament de Catalunya l'any 1932. Exiliat a Montpeller, obtingué el títol de doctor en filosofia i lletres a la universitat d'aquella ciutat. De retorn a Catalunya, dedicà els últims anys de vida a la redacció de la seva obra fonamental, *Les terres catalanes*.

Laureà Dalmau

Laureà Dalmau (Agullana, 1886 - Girona, 1969), metge, escriptor i polític, exercí la medicina a Girona. Milità en el catalanisme, fundà el Centre Nacionalista Republicà i la revista *Catalanitat*. Fou dramaturg, narrador i poeta guardonat en nombrosos jocs florals. Diputat al Parlament de Catalunya l'any 1932, s'exilià a Perpinyà l'any 1939 i retornà al país l'any 1948. És el pare de Francesc Dalmau, metge de Palamós i alcalde de la vila en els primers anys de la democràcia recobrada.

Antoni Xirau

Antoni Xirau (Figueres, 1898 - Bagneux, Illa de França, 1976), advocat i polític, fundador d'ERC, diputat a les Corts de la República i al Parlament català, fundà l'any 1933 el Partit Nacionalista Republicà d'Esquerra. Fou redactor de l'Estatut de Núria. L'any 1939 s'exilià a França, feu una estada a Mèxic i retornà a París, on exercí com a professor.

L'ÀLBUM DE RETRATS DE FERRAN RAHOLA

Josep M. Prous Vila

Josep Maria Prous i Vila (Reus, 1899 – Perpinyà, 1978), escriptor, formà part del cenacle d'avantguarda de Reus i col·laborà a la revista *Reus*. Va impulsar també la publicació noucentista *Llaç* i publicà diversos llibres de poesia entre 1931 i 1937. De jove treballà a l'empresa familiar com a flequer. Autodidacte, obtingué durant la República el títol de professor de català. A Barcelona fou empresonat durant la dictadura de Primo de Rivera. S'exilià a Montpeller i després a Perpinyà, on continuà escrivint.

Eugeni Xammar

Eugeni Xammar (Barcelona, 1888 – l'Ametlla del Vallès, 1973), periodista, visqué molts anys fora de Catalunya i escriví milers d'articles en diaris d'Europa i d'Amèrica. Fou corresponsal de guerra de 1914 a 1918. Col·laborà a *La Publicitat* i a *El Poble català*, i fou redactor en cap de la revista *Iberia*. Exiliat, l'any 1950 entrà al servei de l'ONU com a funcionari amb residència a Ginebra. El 1974 es publicaren pòstumament les seves memòries, *Seixanta anys d'anar pel món*.

Josep Puig Pujades

Josep Puig Pujades (Figueres, 1883 – Perpinyà, 1949), escriptor i polític, fou president de la Federació Republicana Socialista de l'Empordà i alcalde de Figueres. Comissari delegat del govern de Catalunya a Girona, fou empresonat arran dels fets d'octubre de 1934. Col·laborà a *L'Autonomista* i a *L'Empordà Federal* i destacà com a autor de contes, dramaturg i assagista. L'any 1938 publicà *Ell a la presó*. Fou cònsol de la República Espanyola a Lió i després a Perpinyà, on s'exilià.

José Gómez Alarcón

José Ángel Gómez Alarcón (Albacete, 1882 – Girona, 1971), pintor, va arribar a Catalunya l'any 1925 i residí a Lleida, Tarragona i Girona. L'any 1925 va obtenir l'única medalla de primera classe que es concedí aquell any en l'apartat de pintura de l'Exposició Nacional de Belles Arts de Madrid, on ja havia obtingut abans medalles de bronze i d'argent. A Girona, el 1936, prengué part amb un oli titulat *Albada* en la mostra Pro-Socors Roig Internacional que va tenir lloc a la Biblioteca Municipal. S'exilià a França, d'on tornà el 1946.

Josep Gómez Martínez

Josep Gómez Martínez (Alcaraz, 1907 – Girona, 1996), aquarellista, era fill de Juan Gómez Alarcón i, com ell, participà en la mostra Pro-Socors Roig Internacional a Girona, el 1936. L'any següent prengué part en l'exposició organitzada per la Dona de la Reraguarda i féu de professor a l'Escola de Belles Arts de Girona. Exiliat a França, retornà l'any 1946 a Girona, on exposà reiteradament la seva obra, d'una tècnica personal i peculiar de fragmentació colorista. També exposà a Barcelona, Lleida, Badajoz i Madrid.

Joan Guilera

Joan Guilera (Barcelona, 1905–1981), comerciant, era el tercer germà de set fills d'una nissaga de tintorers. Treballà a l'empresa familiar, en una botiga de gènere de punt i fou representant de litografia. Nacionalista convençut, s'exilià amb la família a Perpinyà, on l'any 1940 tingué un accident de treball que el deixà incapacitat d'un braç. Tornà a Barcelona el 1954, ajudat per uns militars amb els quals havia treballat com a subministrador d'aliments. Féu de representant d'etiquetes de xarcuteria.

L'ÀLBUM DE RETRATS DE FERRAN RAHOLA

Francesc Pujols

Francesc Pujols (Barcelona, 1882 - Martorell, 1962), escriptor, fou home d'una cultura immensa, poeta guardonat i prologat per Maragall, filòsof i assagista, crític d'art, secretari de la societat Les Arts i els Artistes i de l'Ateneu Barcelonès, membre de la Junta de Museus i col·laborador d'innombrables publicacions. Conegut sobretot pel seu sentit de l'humor i per les seves dites i anècdotes, s'exilià a Montpeller i després a Prada de Conflent, on animà moltes tertúlies. Tornà a Catalunya l'any 1942 i es refugià a la Torre de les Hores de Martorell.

Josep M. Corredor

Josep M. Corredor (Girona, 1912 - Perpinyà, 1982), escriptor, fou també un destacat jugador de futbol a la seva ciutat natal, on féu famós l'apel·latiu de Corradi. Col·laborà a *L'Autonomista*. Exiliat a Perpinyà l'any 1939, es doctorà a la Facultat de Lletres de Montpeller amb la tesi *Un esperit mediterrani: Joan Maragall. Traduí al català André Gide i Jean-Paul Sartre*. Secretari de Pau Casals, publicà *Converses amb Pau Casals*, la seva obra més coneguda. Fou professor al centre universitari de Perpinyà i traductor de les Nacions Unides a Ginebra.

Agustí Cabruja

Agustí Cabruja (Salt, 1911 - Ciutat de Mèxic, 1983), periodista, fou redactor de *L'Autonomista* i col·laborador de *La Campana de Gràcia*. Fundà als dinou anys la revista *Poble de Salt*. Militant d'ERC, fou secretari de diversos governadors de Girona a partir de 1936. S'exilià a França l'any 1939 i passà després a Mèxic, on publicà quatre llibres i col·laborà a les revistes de l'exili. La seva obra pòstuma va ser editada a Salt i Girona l'any 1987.

Ferran Cuito

Ferran Cuito (Barcelona, 1898-1973), enginyer industrial, milità a Acció Catalana. Fou el primer director general d'Indústries l'any 1941, president del Consell Superior d'Indústria, de 1932 a 1933, i del Patronat de Comerç i Turisme de la Generalitat, de 1933 a 1934. A l'exili continuà les seves activitats intel·lectuals i polítiques i fundà, amb altres, la revista *Quaderns de Perpinyà*.

Emili Vigo

Emili Vigo (la Bisbal, 1917 - Perpinyà, 1954), historiador, militant d'ERC, acabà els seus estudis d'història a la Universitat de Montpeller durant els seus primers anys d'exili. Anà a París a preparar la tesi doctoral, però hagué d'abandonar la capital i els estudis a causa de la seva salut, que el portà reiteradament a un sanatori. Dirigió a l'exili *La Humanitat* i redactà articles per al butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics i per a la *Revista de Catalunya* de París.

Josep M. Lladó

Josep M. Lladó (Barcelona, 1910-1996), periodista, llicenciat en dret, militant d'ERC, féu de jutge municipal a Gràcia durant la República i dirigí *La Humanitat* fins al 1937. S'exilià a França, passà un any a París i visqué a Marsella i a Niça, on ensenyava castellà al centre universitari i feia de secretari del comte de Güell, del qual redactà les memòries. El 1950 tornà a Barcelona, on fou redactor de *Tele/eXprés* i *Tele/estel* i publicà diverses obres.